

ОРГАНІЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УЧНІВСЬКОЮ МОЛОДІЮ ПОНИЗЗЯ МАЛОЇ РІЧКИ: ІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Копилиць Є.В.

Полтавський обласний центр національно-патріотичного виховання, туризму і краєзнавства учнівської молоді

Ми неодноразово наголошували на педагогічній доцільності інтегрованих краєзнавчих досліджень учнівської молоді, у яких географічна складова домінувала б чи принаймні виконувала б одну з провідних ролей. Дослідження річок своєї місцевості традиційно знаходиться в орбіті географічних краєзнавчих спостережень із дітьми шкільного віку. Раніше ми вже характеризували поєднання географічного та екологічного компонентів під час гідроекологічного дослідження у 2005–2006 рр. та 2014 р. правої притоки Ворскли – річки Кобелячка у її нижній течії [4]. Наведемо ще один приклад реалізації інтегративного потенціалу географічного краєзнавства – поєднання географічного та історичного підходів у ході дослідження пониззя малої річки.

Під час літньої експедиції 2018 р. вихованці гуртка географічного краєзнавства Полтавського обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді (ПОЦТКУМ) здійснювали польове обстеження р. Кобелячка у її нижній течії та прилеглої території. На відміну від попередніх років, учасники експедиції 2018 р. не обмежилися гідроекологічними дослідженнями, оскільки, як підкреслюють фахівці, «Головною властивістю малих річок є та, що їх стан визначається станом довколишнього ландшафту...» [6, с. 42].

Крім польових робіт, учасники експедиції добирали дописи журналістів, фахові публікації та картографічні матеріали, збирали інформацію про Кобелячок у місцевих жителів, опрацьовували відповідні документи органів місцевого самоврядування, фонди Кобеляцького районного музею літератури та мистецтва, який фактично виконує функції краєзнавчого музею.

Завдяки накопиченню, аналізу, узагальненню зібраних матеріалів пошукова група, до якої увійшли представники двох поколінь вихованців – учасники краєзнавчих експедицій 2014 та 2018 рр., виконала у 2019 р. комплексну географічну характеристику р. Кобелячка у її нижній течії разом із прилеглою територією. Для реалізації цього завдання виявилось продуктивним залучення історичних відомостей про господарське освоєння пониззя річки.

Переважаючими природними ландшафтами долини Кобелячка раніше були заплавні ландшафти: алювіальні низовини із луками у комплексі з заплавами лісами. Господарське освоєння пониззя Кобелячка почалося ще у ранньому неоліті. Археологічні розвідки науковців Полтавського краєзнавчого

музею 2001–2002 рр. виявили на місці надзаплавної тераси правого берега річки у межах Кобеляк уламки керамічного посуду дніпро-донецької культури у супроводі крем'яних виробів. Неподалік знайшли уламок посудини неолітичної культури ямково-гребінцевої кераміки [1]. У 2019 р. фахівці Науково-дослідного центру «Рятівна археологічна служба» Інституту археології НАНУ розкопали багат шарове поселення на правому березі Кобелячка у межах міста, де знайшли залишки господарських споруд пізньонеолітичного часу [2].

Археологічні дані засвідчують освоєння людиною пониззя Кобелячка і в пізніші часи: на околицях міста виявлено артефакти доби бронзи, скіфського часу, черняхівської культури [1]. Перші ж згадки про козацьке поселення Кобиляк (Kobilak) зустрічаємо на картах 1 пол. XVII ст.; точкою відліку власної історії місто завдячує Гійому Левассеру де Боплану.

Кобеляцька фортеця знаходилася на високому правому корінному березі Ворскли, а околиці сотенного містечка піддавалися інтенсивному господарському впливу. Пониззя Кобелячка не було винятком. У 1722 р. на Кобелячку було 3 сезонних млини, що працювали в період весняної повені. Учасники краєзнавчої експедиції ПОЦТКУМ у 2014 р. за допомогою краєзнавця Юрія Попруги обстежили рештки млина на р. Кобелячку у західній частині міста. Як розповів зі слів свого діда інший кобеляцький краєзнавець, Борис Попруга, 1939 року народження, орієнтовно у 1907 р. млин припинив роботу через нестачу води. За численними знахідками монет поблизу решток греблі Юрій Попруга відніс виникнення млина до XVII ст. Якщо місце було дійсно вдалим для облаштування млина, його могли використовувати упродовж тривалого часу, за потреби переобладнуючи [5].

Опрацювавши опис маєтностей графа Р.Л. Воронцова 1762 р., Євген Калашник реконструював тогочасні особливості посполитських угідь на Кобеляччині. У пониззі Кобелячка розташовувалося кілька хуторів, ниви, сінокісні луки та лісові наділи [3].

Господарська діяльність людини значною мірою трансформувала заплавні ландшафти у агроландшафти та пасовищно-сіножатні ландшафти. Особливо інтенсивно освоювали гирло та пригирлову частину пониззя Кобелячка, де хутори переростали у сільця (згодом частина з них увійшла до складу Кобеляк). Тутешні луки використовували під сінокоси та розорювали під городи, що виразно засвідчує «Уменьшенный план города Кобеляка с выгонною землею Полтавской губернии. Составлен со съемки, произведенной в 1850 году классным топографом Белькевичем». Відповідно змінився видовий склад заплавної та надзаплавної рослинності.

Суттєві зміни природи пониззя Кобелячка відбувалися і в більш пізні часи. Так, за словами місцевих жителів, дерева вздовж річки масово насаджували 50–

60 років тому. Це підтвердили датовані 1958 р. фотографії річки на південній околиці міста із фондів Кобеляцького музею літератури та мистецтва імені Олексія Кулика: берег на них безлісий.

Зрештою, для комплексної характеристики пониззя Кобелячка були використані дані досліджень 2005–2006 та 2014 рр. Це, зокрема, дало змогу відстежити динаміку заростання окремих ділянок річки, антропогенного навантаження на заплаву.

Характеристика, виконана із залученням історичних даних, уможливила не лише оцінювання екологічного благополуччя Кобелячка, а прогнозування подальшої динаміки стану річки. Дослідження мало певний громадський резонанс: інформацію про нього було розміщено на сайтах Полтавської обласної державної адміністрації, обласного інформаційного агентства «Новини Полтавщини», низки інтернет-видань та ін. А вихованці ПОЦТКУМ переконалися у продуктивності для їхньої роботи інтеграції географічного та історичного підходів та оцінили влучність відомого вислову Елізе Реклю про те, що історія є географією в часі, а географія – історією в просторі.

Наостанок акцентуємо на значущості виховного аспекту інтегрованого дослідження. Опрацювавши історичні матеріали, юні краєзнавці дійшли висновку, що річка Кобелячок не лише дала Кобелякам назву – її можна вважати «праматір'ю» поселення, адже найдавніші з археологічних пам'яток, відомих на території міста, розташовані на її першій надзаплавній терасі. Упродовж століть люди користувалися дарованими річкою, а нерідко й відібраними у неї силоміць багатствами. Тепер же, коли Кобелячок балансує на хисткій межі між минулим та майбутнім, уже людям час допомогти річці вижити.

Список використаних джерел:

1. Гавриленко І. Кобеляки прадавні. *Зоря Полтавщини*. 2002. 9 серпня. С. 12.
2. Дослідження курганної групи та багатошарового поселення на Полтавщині. URL: <http://www.ras.gov.ua/news/380-arkheologi-doslidzhuyut-kurgannu-grupu-ta-bagatosharove-poselennya-na-poltavshchini>
3. Калашник Є.С. Сотенні містечка Полтавського полку в описі маєтностей Р.Л. Воронцова 1762 р. *Сіверщина в історії України*. 2016. Вип. 9. С. 274–283.
4. Копилець Є. В. Інтегративний потенціал краєзнавчих географічних досліджень учнівської молоді. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії : зб. наук. пр. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. Вип. 24. С. 53–57.
5. Носенко В., Русин О. Млини на р. Кобелячку за літературними джерелами та даними польових досліджень. «Полтавщина – земля моя свята». Збірник кращих наукових статей V обласної науково-практичної краєзнавчої конференції учнівської молоді. Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2014. С. 386–389.
6. Хімко Р. В., Мережко О. І., Бабко Р. В. Малі річки: дослідження, охорона, відновлення. К. : Інститут екології, 2003. 380 с.